

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การศึกษานอกระบบโรงเรียนของไทย ได้มีมาก่อนที่จะจัดตั้งกองการศึกษาผู้ใหญ่ขึ้นอย่างเป็นทางการ ใน พ.ศ. 2483 ความเป็นมาของการศึกษานอกระบบโรงเรียน อาจจะสืบย้อนหลังไปได้จนถึงยุคโบราณ ก่อนจะมีการจัดบันทึกเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ (สุนทร สุนันท์ชัย, 2533) ศูนย์กลางการศึกษาในสมัยก่อนคือ บ้าน วัด และวัง บ้านหรือครอบครัวได้ทำหน้าที่อบรมสั่งสอนคนไทย ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งโตเป็นผู้ใหญ่ เรื่องที่เรียนจากบ้านมีหลายอย่าง เช่น เรียนภาษา ระเบียบมารยาท ขนบธรรมเนียม การดูแลตนเองในด้านสุขภาพอนามัย งานช่างต่างๆ ไปจนถึงวิชาอาชีพที่จำเป็น ส่วนวัดทำหน้าที่สั่งสอนศีลธรรม บางที่ก็สอนหนังสือด้วย นอกจากนั้นวัดยังเป็นที่พักผ่อนการช่าง และวิชาการที่สำคัญบางสาขา เช่น วิชาแพทย์ วิชาหมอดู และวิชาป้องกันตนเอง เป็นต้น สำหรับวังเป็นแหล่งที่ให้การศึกษาแก่เจ้านายและขุนนาง (ก่อ สวัสดิพานิชย์, 2532) จนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 ปี พ.ศ. 2414 จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนขึ้น ซึ่งเป็นโรงเรียนที่จัดขึ้นตามแบบตะวันตก ต่อมาได้เป็นต้นฉบับของการศึกษาภาคบังคับ (สุนทร สุนันท์ชัย, 2533) และทำให้เกิดการศึกษาลักษณะใหม่ขึ้น คือ การศึกษาในระบบโรงเรียน ทำให้การศึกษาในแบบเดิมค่อยๆ หมดความสำคัญไป

หากในขณะโลกกำลังเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว การศึกษาในระบบโรงเรียนไม่สามารถที่จะตอบสนองความต้องการ และให้บริการแก่ประชาชนส่วนใหญ่ ของแต่ละประเทศได้ การศึกษาในระบบโรงเรียน มีข้อจำกัดอยู่เพียงการให้การศึกษาแก่คนบางกลุ่ม โดยเฉพาะ เด็กและเยาวชนเท่านั้น แต่ยังมีประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ ที่ดำรงชีวิตอยู่ประกอบอาชีพเพื่อความอยู่รอดของตน โดยไม่อาจจะให้เวลาสำหรับการศึกษาในระบบได้ อีก การศึกษานอกระบบโรงเรียน จึงเป็นความหวังในวงการศึกษา ในอันที่จะเป็นกลไกในการพัฒนาคุณภาพของคนส่วนใหญ่ในประเทศได้ (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2534)

การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนในปัจจุบัน มิใช่เป็นการจัดการศึกษาเพื่อให้ประชาชนอ่านออกเขียนได้เท่านั้น แต่เป็นการให้บริการ และให้โอกาสทางการศึกษาแก่ประชาชนที่อยู่นอกโรงเรียน เพื่อเสริมสร้างให้เขามีความรู้พื้นฐานในการดำรงชีวิต มีความรู้ และทักษะในการประกอบอาชีพ ทราบข่าวสาร ข้อมูลที่ทันต่อเหตุการณ์ มีเครื่องมือและรู้จักแสวงหาข้อมูลมาประกอบการคิดและตัดสินใจ เพื่อจะได้ดำรงชีพอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ตามควรแก่อัตภาพ เป็นการจัดการศึกษาที่จะช่วยให้ประชาชนรู้จักเสาะแสวงหาและเลือกสรรสิ่งที่ดีงาม นำไปปรับปรุงความเป็นอยู่ของตนเองและของชุมชนให้ดีขึ้นด้วยตนเอง การศึกษานอกระบบโรงเรียน จึงเป็นวิธีการให้การศึกษา ที่ต้องการส่งเสริมให้ประชาชนและชุมชนพึ่งตนเองได้ ทั้งนี้เพราะความจริงแล้ว การศึกษามีใช้การให้ความรู้ ทักษะ หรือการเปลี่ยนแปลงเจตคติของผู้เรียนให้เข้ากับแบบแผนตามที่ครูอาจารย์ได้เรียนมาจากตำราวิชาการศึกษา จนถือปฏิบัติทั่วไปเท่านั้น แท้จริงแล้วการศึกษาเป็นกระบวนการส่งเสริมการคิดค้นและแสวงหาทางเลือกที่เหมาะสมแก่มนุษย์ ซึ่งทางเลือกนี้ย่อมจะเปลี่ยนแปลงไปตามสภาวะการณ์ของสังคม สิ่งแวดล้อมและกาลสมัย

ดังนั้นการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนในปัจจุบัน จึงมุ่งที่จะให้ประชาชนได้รับการศึกษาตลอดชีวิตอย่างครบวงจรของการศึกษา โดยผสมผสานการศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาแบบธรรมดาศึกษาเข้าด้วยกัน ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายทางการศึกษาของประเทศในปัจจุบัน ซึ่งได้มีการเน้นการจัดการศึกษาที่อยู่ในระบบการศึกษาตลอดชีวิต แนวคิดของการศึกษาตลอดชีวิตนี้ มาจากความจริงที่ว่าการศึกษาไม่ได้เริ่มต้นและสิ้นสุดในโรงเรียน แต่ครอบคลุมไปถึงการเรียนรู้ตั้งแต่เกิดจนถึงการเรียนในช่วงท้ายของชีวิต ซึ่งรวมเอาการศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาแบบธรรมดาศึกษาไว้ด้วยกัน และเป็นการศึกษาที่เกิดขึ้นได้ทุกหนทุกแห่ง (กรมการศึกษา นอกโรงเรียน, 2534)

ในปัจจุบันนี้ ถึงแม้ประเทศไทยกำลังจะเป็นประเทศอุตสาหกรรม และสภาพสังคมในบางส่วนจะเป็นสังคมเมือง แต่สภาพสังคมไทยโดยส่วนรวมของประเทศยังเป็นสังคมชนบท ลักษณะของสังคมจะมีความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย และมีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง มีการพึ่งพา

อาศัยช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีการสังคมนิยมคิดในทุกๆ เรื่องไว้ ในชุมชน ซึ่งชนิดา รัช วัลเมือง (2531) ได้กล่าวไว้ว่า ทุกชุมชนย่อมมีการแสดงออกซึ่งภูมิปัญญาแห่งชาวบ้าน หาก วิทยาการตะวันตกทำให้เรามองข้ามภูมิปัญญาเหล่านี้โดยสิ้นเชิง ปัจจุบันคงเป็นที่ยอมรับกันว่า การพัฒนาตามแนวตะวันตกแต่เพียงประการเดียว ย่อมไม่เหมาะกับสภาพสังคมไทย ชุมชนไทย ยังมีของดีอีกมากที่ควรจะรักษาไว้ ของดีนี้มีทั้งในรูปของบุคคล ผู้ทรงภูมิเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ในรูปของศิลปะวัตถุ อันทรงงาม และทรัพยากรอันมีค่า การแสวงหาหนทางที่จะใช้ภูมิปัญญาและ ทรัพยากรเหล่านี้ให้เป็นประโยชน์ต่อการศึกษา เป็นสิ่งที่ควรคำนึงกันให้มาก

และจากการทบทวนแผนการศึกษาแห่งชาติ ปี พ.ศ. 2520 และการจัดทำแผน พัฒนาการการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 7 โดยสำนักคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ พบว่าเป็น กระแสความคิดของนักการศึกษา นักวิชาการกลุ่มใหญ่ร่วมกับกลุ่มนักพัฒนาองค์กรเอกชน ซึ่ง เสนอแนะความคิด การจัดการศึกษาที่ยึดอยู่บนรากฐานของท้องถิ่นและชุมชน ให้ความสำคัญ ใน การสืบทอดองค์ความรู้ในท้องถิ่น หรือที่เรียกว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นมากกว่าเดิม ซึ่งเคยเป็น การจัดการศึกษาเพื่อสนองหลักสูตรส่วนกลาง อันนำไปสู่การละทิ้งชุมชนท้องถิ่นของนักเรียน เมื่อจบการศึกษา (รัตนะ บัวสนธ์, 2533) ดังนั้นในแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 253-2539) จึงได้กำหนดไว้ ในวัตถุประสงค์ด้านบริการและการส่งเสริมการศึกษา ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน ดังนี้

เพื่อพัฒนาและส่งเสริมการจัดการศึกษาแต่ละระดับ และ ประเภทให้มีความเชื่อมโยงสอดคล้อง และเป็นเครือข่าย เอื้อให้ผู้เรียนและประชาชนมีโอกาสแสวงหาความรู้ ทักษะ ในการประกอบอาชีพ ข่าวนสารที่ข้อมูลต้องการอย่างกว้าง ขวางตลอดเวลา ทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่น และความรู้สมัยใหม่ ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้งเห็นคุณค่าและ รักษาศิลปวัฒนธรรม ตลอดจนเสริมสร้างความมีคุณธรรม จริยธรรม ระเบียบ ความรับผิดชอบต่อหน้าที่ มีจิตสำนึกที่ จะมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคม มีสุขภาพพลานามัยสมบูรณ์ ให้ดำรงชีวิตอย่างเป็นสุขในสังคม (คณะกรรมการการ ศึกษาแห่งชาติ, 2534)

การที่นักการศึกษา และนักวิชาการได้หันกลับมาให้ความสนใจกับเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน เนื่องจากการศึกษาในระยะเวลาที่ผ่านมา มีทัศนะที่ยังไม่เห็นคุณค่าของภูมิปัญญาดั้งเดิมของเรา โดยเฉพาะของคนในชนบท เห็นว่าเป็นเรื่องล้าหลังไม่ใช่ความรู้ที่ทันสมัย อันเป็นมิชฌาติฐิ และการทิ้งฐานเดิมของตน จะทำให้ขาดพื้นฐานที่มั่นคง เพราะแท้ที่จริงแล้วชาวบ้านมีภูมิปัญญา มิฉะนั้นคงจะไม่สามารถรักษาหมู่บ้านไว้ได้ (สุจารี จันทร์สุข, 2531)

และจากแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535 - 2539) ซึ่งได้มีการกำหนดนโยบายส่วนที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน ทำให้ในหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ได้มีการจัดทำแผนพัฒนาและมีการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการกำหนดนโยบายการศึกษา กรมการศึกษานอกโรงเรียนในฐานะที่เป็นหน่วยงานหลักในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ได้จัดทำแผนพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน ฉบับที่ 7 ขึ้น และในแผนพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535 - 2539) ได้มีการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในนโยบายด้าน เครือข่ายการเรียนรู้ และได้กำหนดนโยบายไว้ว่า "เร่งรัดให้มีระบบเครือข่ายการเรียนรู้ เพื่อให้เกิดกระบวนการการศึกษาตลอดชีวิต โดยเน้นการพัฒนาศักยภาพของชุมชนที่จะเป็นศูนย์กลาง ในการจัดกิจกรรมและการใช้ทรัพยากร ในการให้การศึกษาระหว่างหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน ตลอดจนแหล่งวิทยาการอื่นๆ" โดยมีมาตรการให้ "พัฒนากระบวนการเชื่อมโยงกิจกรรมการเรียนรู้ต่างๆ ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้สามารถกระจายโอกาส การได้รับการศึกษาเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตและการประกอบอาชีพของประชาชนได้อย่างกว้างขวาง" (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2534)

เนื่องมาจากกรมการศึกษานอกโรงเรียนมีนโยบายสนับสนุนให้ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาค และจังหวัด ได้มีการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ซึ่งภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งความรู้ที่อยู่ในท้องถิ่น ในจำนวนหมู่บ้านกว่าห้าหมื่นแห่งของประเทศนั้นมีจำนวนไม่น้อย ที่เป็นนักวิชาการระดับชาวบ้านอาจมีจำนวนเป็นแสนคน แต่เมื่อได้มีการปฏิบัติงานมักไม่มีการคำนึงถึงกัน ส่วนมากมักจะให้ความสำคัญกับข้าราชการ นักวิชาการ ซึ่งส่วนใหญ่ได้รับความรู้มาจากประเทศทางตะวันตก ส่วนนักวิชาการระดับชาวบ้านซึ่งเป็นทรัพยากรบุคคล เป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน กลับถูกละเลย และไม่ได้นำมาใช้

ให้เกิดประโยชน์เท่าที่ควร ดังนั้นการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการจัดกิจกรรมการศึกษา
นอกระบบโรงเรียน จึงสอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในชุมชนนั้นๆ อย่าง
แท้จริง ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาถึงการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการศึกษา
นอกระบบโรงเรียน โดยมีเหตุผลในการเลือกภาคตะวันออกเฉียงใต้

ภาคตะวันออกเฉียงใต้เป็นภาคที่ได้รับการส่งเสริม และสนับสนุนจากรัฐบาลให้พัฒนาหลาย
เป็นภาคอุตสาหกรรม ซึ่งจะเห็นได้จากการจัดตั้งโครงการพัฒนาชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกเฉียง
ใต้หรือที่รู้จักกันในนาม อีสเทิร์นซีบอร์ด (Eastern Seaboard Development Program)
เพื่อเป็นการกระจาย ความเจริญและกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ออกจากกรุงเทพมหานคร

ในการพัฒนานั้นย่อมก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และมีผลกระทบหลายประการต่อ
ประชาชนในเขตพื้นที่เป้าหมาย ไม่ว่าจะเป็น ด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม
การศึกษา จากการศึกษาสภาพทั่วไป เกี่ยวกับผลกระทบที่เกิดขึ้นจากโครงการพัฒนาชายฝั่ง
ทะเลภาคตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งดำเนินการโดยสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ พอจะ
สรุปได้ดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2529)

ด้านเศรษฐกิจโดยรวมจะเปลี่ยนจากเกษตรกรรมมาเป็นอุตสาหกรรม มีการ
ย้ายถิ่นของแรงงานเกิดขึ้น มีความเหลื่อมล้ำในการกระจายรายได้เพิ่มขึ้น

ด้านสังคม วัฒนธรรม จะมีการเปลี่ยนแปลงด้านค่านิยมไปเป็นค่านิยมสมัยใหม่
วัฒนธรรมดั้งเดิมในชุมชนจะถูกกลืนเลย ซึ่งทั้งหมดเป็นผลมาจาก การเน้นการพัฒนาด้าน
เศรษฐกิจแต่เพียงอย่างเดียว การพัฒนาที่ดีควรจะเป็นการพัฒนาเทคโนโลยีไปพร้อมกับการ
พัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วย และในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมได้วางนโยบายในการพัฒนา
โดยให้ความสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจควบคู่ไปกับการพัฒนาด้านวัฒนธรรม มีการสนับสนุน
การเรียนรู้ การประยุกต์ใช้และเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือความรู้ของชาวบ้านที่สั่งสมกันมา
ในทุกๆ ด้าน ให้สามารถคงอยู่และมีบทบาทสำคัญ ในการพัฒนาชีวิตและความเป็นอยู่ให้สอดคล้อง
กับสภาพของสังคมไทยและเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนา
การเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ม.ป.ป.)

การพัฒนาโดยการเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจและเทคโนโลยี แต่เพียงอย่างเดียวจะทำให้เกิดปัญหาทางด้านสังคมและ เศรษฐกิจหลายประการ ดังนั้นการพัฒนาที่คิดว่าเป็นการพัฒนาเศรษฐกิจและเทคโนโลยี ไปพร้อมกับการพัฒนาภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีอยู่เดิมให้สอดคล้องกันไป เพื่อเป็นการรักษาสภาพสังคมให้คงอยู่ และเป็นการถ่วงดุลระบบอุตสาหกรรม ให้มีความเหมาะสมกับสภาพของสังคมไทย

และเนื่องจากภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นเรื่องที่หน่วยงานต่างๆ เริ่มให้ความสนใจเมื่อไม่นานมานี้ ทำให้ยังไม่มี การเก็บรวบรวมและจัดแบ่งเป็นหมวดหมู่ หน่วยงานในแต่ละหน่วยงาน จะให้ความสนใจในเรื่องของภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับงานของตนแต่เพียงอย่างเดียว โดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือยังไม่มี การเก็บรวบรวมข้อมูลเหล่านี้ไว้ ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษา และรวบรวมภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อที่จะได้นำมาจัดแบ่งเป็นประเภท และศึกษาถึงประเภทของภูมิปัญญาชาวบ้านที่สามารถนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่องาน การศึกษานอกระบบโรงเรียนด้วย

โดยเฉพาะอย่างยิ่งแล้ว การศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นการศึกษาที่ต้องจัดให้สอดคล้องกับสภาพ และความต้องการของท้องถิ่น ดังนั้นการศึกษาให้เข้าใจถึงเรื่องของภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งคือวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน แล้วนำมาปรับใช้ให้เป็นประโยชน์ต่องาน การศึกษานอกระบบโรงเรียนแล้ว จะเป็นการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นให้เป็นประโยชน์ เนื่องจากภูมิปัญญาชาวบ้านนั้น จะกระจัดกระจายอยู่ตามหมู่บ้านต่างๆ มากมาย และถ้าได้มีการนำมาปรับใช้ จะเกิดประโยชน์เป็นอย่างมาก และจะทำให้สามารถจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่ และตรงกับความต้องการของประชาชนในท้องถิ่น และเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้น ทำให้ไม่มีการเสียบประมาณไปโดยเปล่าประโยชน์

ดังนั้นเพื่อเป็นการศึกษาค้นคว้าวิจัย ในอันที่จะสนับสนุนและพัฒนาให้ศูนย์การศึกษา นอกโรงเรียนจังหวัด ได้มีบทบาทในการรักษาภูมิปัญญาชาวบ้านให้คงอยู่ และพัฒนาให้สอดคล้องกับสภาพของท้องถิ่น และนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่องาน การศึกษานอกระบบโรงเรียน และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นภาคที่กำลังมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคมเดิมไปสู่สังคมสมัยใหม่ ผู้วิจัยจึงให้ความสนใจที่จะศึกษาและทำการวิจัย ในเรื่อง การนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในงาน การศึกษานอกระบบโรงเรียน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อศึกษารวบรวมรายชื่อและลักษณะต่างๆ ของภูมิปัญญาชาวบ้าน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และจัดแบ่งตามประเภทที่กำหนดไว้ในงานวิจัยครั้งนี้ คือ ด้านคติ ความเชื่อ ด้านวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ด้านเกษตรพื้นฐาน ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านสวัสดิการชุมชน ด้านการรักษาพื้นบ้าน ด้านเทคโนโลยีพื้นบ้าน ด้านศิลปพื้นบ้าน และด้านหัตถกรรมพื้นบ้าน

2. เพื่อศึกษา การใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน ในงานการศึกษานอกระบบโรงเรียน สำหรับกิจกรรม 3 ประเภท คือ การศึกษาด้านความรู้พื้นฐาน การศึกษาด้านทักษะอาชีพ การบริการด้านข่าวสารข้อมูล โดยการนำมาใช้ด้านการพัฒนาหลักสูตรและการจัดกิจกรรม การนำเป็นวิทยากร และการนำมาเป็นสื่อเพื่อการศึกษา ในศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน จังหวัด ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ขอบเขตของการวิจัย

1. การวิจัยครั้งนี้มุ่งที่จะศึกษาและรวบรวม ภูมิปัญญาชาวบ้าน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งประกอบไปด้วย จังหวัดจันทบุรี ระยอง ตราด ชลบุรี นครนายก ฉะเชิงเทรา สมุทรปราการ ปราจีนบุรี

2. การจัดแบ่งประเภทของภูมิปัญญาชาวบ้านในการวิจัยครั้งนี้ เพื่อให้ครอบคลุมลักษณะของภูมิปัญญาชาวบ้าน ผู้วิจัยได้นำแนวคิดของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และของ อังกุล สมตะเนย์ มาบูรณาการเข้าด้วยกัน และจัดแบ่งออกเป็น 9 ประเภท คือ ด้านคติ ความเชื่อ ด้านวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ด้านเกษตรพื้นฐาน ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านสวัสดิการชุมชน ด้านการรักษาพื้นบ้าน ด้านเทคโนโลยีพื้นบ้าน ด้านศิลปพื้นบ้าน และด้านหัตถกรรมพื้นบ้าน

3. การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งลักษณะงานการศึกษานอกโรงเรียนออกเป็น 3 ประเภท ตามการแบ่งของกรมการศึกษานอกโรงเรียน คือ

- 2.1 การศึกษาด้านความรู้พื้นฐาน
- 2.2 การศึกษาด้านทักษะอาชีพ
- 2.3 การบริการข่าวสารข้อมูล

4. การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษานำภูมิปัญญาชาวบ้าน มาใช้ในงานการศึกษานอกระบบโรงเรียน ใน 3 ด้าน ซึ่งผู้วิจัยได้นำแนวคิดของ ชลทิตย์ เอี่ยมสำอางค์ และ วิคินี ตีลตระกูล แนวคิดของนงนุช ต้นธสุเรศรัฐ และแนวคิดของ วิชัย ตันศิริ มาบูรณาการเข้าด้วยกัน เพื่อให้สอดคล้องกับการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในงานการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยนำมาใช้ในด้านต่อไปนี้ คือ

- 4.1. การพัฒนาหลักสูตรและการจัดกิจกรรม
- 4.2. การนำมาเป็นวิทยากร
- 4.3. การนำมาใช้เป็นสื่อเพื่อการศึกษา

5. กลุ่มประชากรที่ใช้ในการวิจัยเป็นข้าราชการของกรมการศึกษานอกโรงเรียนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งอยู่ประจำในศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด และครูอาสาสมัครที่ปฏิบัติหน้าที่อยู่ในพื้นที่ และปราชญ์ชาวบ้าน ที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ข้อตกลงเบื้องต้น

1. การแบ่งประเภทของภูมิปัญญาชาวบ้านในงานวิจัยครั้งนี้ เป็นการแบ่งเพื่อให้สอดคล้องกับการนำไปใช้ในงานการศึกษานอกโรงเรียน ซึ่งอาจจะไม่สอดคล้องกับการนำไปใช้ในงานประเภทอื่น

2. กลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์จะตอบตรงกับสภาพที่เป็นจริงของตนเอง

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้และประสบการณ์ของประชาชนในท้องถิ่น ที่ได้รับการถ่ายทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษ หรือได้รับการศึกษาอบรมจากสถาบันในชุมชน รวมทั้งความรู้และประสบการณ์ตรงของคนในท้องถิ่น ที่ได้จากการสะสมประสบการณ์จากการทำงาน การประกอบอาชีพและการเรียนรู้จากธรรมชาติแวดล้อม ซึ่งอาจจะเป็นแนวคิด กิจกรรมและบุคคลที่ได้รับการยกย่องให้เป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน ในการวิจัยครั้งนี้ได้นำการแบ่งประเภทภูมิปัญญาชาวบ้าน ของศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนภาคตะวันออกเฉียง และของอังกุศลสมณะญ์ มาบรรณาการเข้าด้วยกัน โดยได้จัดแบ่งเป็น 9 ประเภท คือ

1. ด้านคติ ความเชื่อ
2. ด้านวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี
3. ด้านเกษตรพื้นฐาน
4. ด้านสิ่งแวดล้อม
5. ด้านสวัสดิการชุมชน
6. ด้านการรักษาพื้นบ้าน
7. ด้านเทคโนโลยีพื้นบ้าน
8. ด้านศิลปพื้นบ้าน
9. ด้านหัตถกรรมพื้นบ้าน

การศึกษานอกระบบโรงเรียน หมายถึง การศึกษาที่จัดขึ้นนอกเหนือจากการศึกษาในระบบโรงเรียน โดยแบ่งประเภทการให้การศึกษาเป็น 3 ประเภท ตามการแบ่งของกรมการศึกษานอกโรงเรียน คือ

1. กิจกรรมการศึกษาด้านความรู้พื้นฐาน เป็นการจัดการศึกษาให้ประชาชนได้มีความรู้พื้นฐานในการดำรงชีวิต สามารถอ่านออกเขียนได้ คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น สามารถแสวงหาความรู้เพิ่มเติม ตลอดจนข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ

2. กิจกรรมการศึกษาด้านทักษะอาชีพ เป็นการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาความรู้และทักษะในการทำงานและการประกอบอาชีพโดยมุ่งที่จะพัฒนาทักษะการทำงานในชีวิตประจำวัน การพัฒนาความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพ

3. กิจกรรมการบริการข่าวสารข้อมูล เป็นการจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมให้ประชาชนได้รับข่าวสารข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาตนเอง การประกอบอาชีพและการดำรงชีวิต

การนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ หมายถึง การนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในงานการศึกษานอกระบบโรงเรียน ในด้านการพัฒนาหลักสูตรและการจัดกิจกรรม การนำเป็นวิทยากร และการนำมาเป็นสื่อเพื่อการศึกษา ซึ่งเป็นการนำแนวคิดของชลสิทธิ์ เอี่ยมสำอางค์และวิศนี ตีลตระกูล นกมล ต้นสุระเศรษฐ์ และวิชัย ตันศิริ มาบูรณาการเข้าด้วยกัน

1. การพัฒนาหลักสูตรและการจัดกิจกรรม คือ การปรับปรุงหลักสูตรท้องถิ่นที่มีอยู่เดิมแล้ว หรือการสร้างหลักสูตรท้องถิ่นขึ้นมาใหม่ การนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้เป็นองค์ประกอบของหลักสูตร หรือการมีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตรและการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่ได้จัดทำขึ้น

2. การนำมาเป็นวิทยากร คือ การนำมาเป็นวิทยากรในกิจกรรมการเรียนการสอน หรืออาจจะใช้เป็นส่วนหนึ่งของการฝึกอบรม

3. การนำมาเป็นสื่อเพื่อการศึกษา คือ การนำมาใช้ในกิจกรรมการเรียนการสอนหรือใช้เป็นสื่อในการเผยแพร่ความรู้

ภาคตะวันออก หมายถึง จังหวัดจันทบุรี ระยอง ตราด ชลบุรี นครนายก ฉะเชิงเทรา สมุทรปราการ ปราจีนบุรี

ผู้บริหาร หมายถึง ผู้อำนวยการศูนย์ ผู้ช่วยผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนจังหวัด หัวหน้าฝ่ายสายสามัญ ฝ่ายทักษะอาชีพ ฝ่ายการศึกษาพื้นฐานและต่อเนื่อง ฝ่ายแผนและนโยบาย ฝ่ายข่าวสารข้อมูล ผู้ประสานงานการศึกษานอกระบบโรงเรียนอำเภอ

ผู้ปฏิบัติงาน หมายถึง เจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานในศูนย์การศึกษานอกระบบโรงเรียนจังหวัด และครูอาสาสมัคร

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เป็นการรวบรวมข้อมูลของภูมิปัญญาชาวบ้าน ไว้เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับหน่วยงานที่สนใจ
2. เป็นแนวทางในการจัดแบ่งประเภทของภูมิปัญญาชาวบ้านที่เหมาะสม สำหรับนำมาใช้ในงานการศึกษาในระบบโรงเรียน
3. เพื่อให้ทราบถึงลักษณะการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน ในงานการศึกษาในระบบโรงเรียน
4. เพื่อนำผลการวิจัยมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาและปรับปรุงการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในงานการศึกษาในระบบโรงเรียน ของกรมการศึกษานอกโรงเรียน และหน่วยงานที่จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน
5. เพื่อเป็นแนวทางสำหรับผู้ที่จะศึกษาวิจัยในเรื่องที่คล้ายคลึงกัน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย